

SABİR MƏMMƏDOV

Bakı Dövlət Universiteti,

Beynəlxalq jurnalistika kafedrasının dosenti

sabir.rm@rambler.ru

MEDIA ƏMƏKDAŞLARININ HÜQUQLARININ BEYNƏLXALQ MÜDAFİƏ SİSTEMİ

Açar söz: beynəlxalq təşkilatlar, informasiya, BMT, media, mətbu orqan

Ключевое слово: международные организации, информация, ООН, медиа, печатный орган

Key words: the international organizations, the information, the United Nations, media, publication

Özünüifadə və informasiya azadlığı sahəsində hüququ pozulmuş jurnalistlərin və kütləvi informasiya vasitələri əməkdaşlarının müdafiəsi üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatı səviyyəsində aşağıdakı hüquqi və siyasi mexanizmlər mövcuddur:

- özünüifadə və düşüncə azadlığı üzrə BMT-nin Məruzəçisi (xüsusən ciddi və açıq-aşkar pozuntuların qarşısını almaq üçün);
- BMT-nin insan hüquqları üzrə Komitəsi (Mülki və Siyasi Hüquqlara dair Beynəlxalq Paktın müddələrinin həyata keçməsinə nəzarət edir);
- BMT-nin insan hüquqları üzrə Komissiyası (daha çox sisteməlik pozuntuları araşdırır);
- ayrışçılığın qarşısının alınması və azlıqların müdafiəsi üzrə BMT-nin altkomissiyası;
- qanunsuz saxlanılmaya məruzqalma üzrə BMT-nin işçi qrupu (qanunsuz saxlanılan və həbs edilən jurnalistlərin hüquqlarının müdafiəsi üçün əlverişlidir);
- konvensiyalar və tövsiyələr üzrə YUNESKO-nun Komitəsi.[1]

Qeyd etmək lazımdır ki, BMT-nin insan hüquqları üzrə Komitəsinin tələblərinə görə hər hansı bir şikayətin beynəlxalq səviyyədə baxılması üçün bütün ölkədaxili hüquqmüdafə vasitələri yetərincə istifadə olunmalıdır.[2.20] Ölkədaxili hüquqmüdafə vasitələri özündə bütün səviyyəli məhkəmə icraatı qaydalarının və şikayətlərə baxılma sisteminin sadə formalarını əks etdirməlidir. Buraya həmçinin inzibati qərarların məhkəmədə yenidən baxılma imkanlarının olması daxildir. Həm BMT-nin insan hüquqları üzrə Komitəsi, həm də YUNESKO-nun konvensiyalar və tövsiyələr üzrə Komitəsi tələb edir ki, şikayətə baxılma prosesi gizli saxlanılsın. Hər-halda qərar çıxarılsın qədər. Bu istək onunla bağlıdır ki, hamıda pozuntunun baş verməsinə tam əminlik yaransın və hökumətin bu məsələni öz xoşluğu ilə həll etmək istəməməsi hamı üçün aydın olsun.

BMT-nin insan hüquqları üzrə Komitəsi 18 müstəqil ekspertlərdən ibarətdir. Bu ekspertlər Mülki və Siyasi Hüquqlara dair Beynəlxalq Paktın iştirakçı-dövlətləri tərəfindən seçilir və təyin edilir. Komitə iştirakçı-dövlətlər tərəfindən Beynəlxalq Paktı öz üzərinə götürdükləri öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə nəzarət edir. Adətən, Komitə ildə

üç dəfə üçhəftəlik sessiyaya yığışır. BMT-nin Cenevrədə yerləşən insan hüquqları üzrə Mərkəzi bu quruma xidmət edir. Komitənin başqa bir funksiyası da ondan ibarətdir ki, iştirakçı –dövlətlər tərəfindən yol verilən pozuntular haqda daxil olan şəxsi müraciətləri təhlil etsin və araşdırsın. Əgər Komitə nəticəyə gəlsə ki, həqiqətən pozuntu baş verib, onda o öz mövqeyini açıq şəkildə ifadə edir və «günahkar» dövləti buraxdığı səhvi düzəltməyə səsləyir və bunun üçün hansı tədbirləri görməyi tövsiyə edir. Belə tövsiyələrdən - jurnalisti həbsdən azad etmək, qanunlardan ölüm hökmü cəzasını çıxarmaq, kompensasiya ödəmək və s. ola bilər.[3]

BMT-nin özbaşına həbs etmə üzrə İşçi qrupu insan hüquqları üzrə Komissiya tərəfindən yaradılıb və 1991-ci ildə təsdiq edilib. Bu qurum özbaşınalıqla həbs etmə, saxlanılma və yaxud başqa Ümumdünya İnsan Haqları Bəyannaməsi, digər beynəlxalq hüquqi sənədlərdə qeyd edildiyi kimi ümumbəşəri normalara cavab verməyən halları araşdırır və müvafiq qərarlar çıxarır.

İşçi qrup öz fəaliyyətində Ümumdünya Bəyannaməsini, Beynəlxalq Paktı, cavabdeh-dövlətin iştirak etdiyi regional müqavilələri və başqa beynəlxalq sənədləri hərtərəfli istifadə edir. Qrup nəinki məhkəmə çəkişməsinin, yaxud həbs etmənin, saxlanmanın səbəblərini və gedişini aydınlaşdırır, hətta araşdırır ki, həbs etməyə əsas kimi çıxış edən hüquqi amil nə dərəcədə beynəlxalq standartlara uyğun gəlir. Bütün müraciətlər arasında BMT-nin İşçi qrupu yalnız özünüifadə azadlığının istifadəsi ilə bağlı olan həbsləri, məhkəmə çəkişmələrini və buna oxşar digər faktları araşdırır.[4]

Konvensiyalar və tövsiyələr üzrə YUNESKO-nun Komitəsi adətən iki ildə bir dəfə bu mötəbər qurumun Parisdəki mənzil-qərargahında yığışır. Komitənin bir funksiyasında ondan ibarətdir ki, ayrı-ayrı şəxslər və qruplar tərəfindən edilən müraciətləri təhlil etsin və YUNESKO-nun fəaliyyət dairəsinə aid – ilk növbədə təhsil, elm, mədəniyyət və kommunikasiya sahəsində – insan hüquqlarının pozulması hallarını araşdırıb müvafiq qərarlar qəbul etsin.

Komitə belə nəticəyə gəlib ki, əgər bu işin gələcək məqsədi elm, mədəniyyət, təhsil və kommunikasiya sahələri ilə bağlıdırsa baş vermiş özünüifadə və informasiya hüququ pozuntularını hətta «qonşu» fəaliyyət sahələrində də araşdırsın. Baxılmaq üçün Komitə istənilən ölkə haqqında məlumat qəbul edə bilər. Bununla yanaşı qeyd olunmalıdır ki, YUNESKO-nun üzvü olmayan dövlətlər üçün belə qətnamələr az təsirli olur. Kommunikasiya, elm, təhsil və mədəniyyət sahəsində peşə fəaliyyəti zamanı özbaşınalığın qurbanlarının və onların adlarından edilən müraciətlərə Komitə xüsusi həssaslıqla yanaşır. Komitənin fəaliyyət prinsipinin əsas çatışmazlığı ondan ibarətdir ki, qurumun bütün iclasları, qəbul etdiyi sənədlər, hətta yekun məruzəsi konfidensial xarakter daşıyır və daxil olan şikayət ərizələrinin və Komitənin qərarlarının məzmununu açıqlamağa heç bir imkan yoxdur.

İnformasiya azadlığı ilə bağlı çəkişmənin beynəlxalq sənədlərə əsasən aparılması problemi özünü BMT-nin insan hüquqları üzrə Komitəsinin «Qotyeyə Kanadaya qarşı» iş bərdə çıxardığı qərarında göstərdi. BMT-nin insan hüquqları üzrə Komitəsi kanadalı jurnalist Qotyeyin onu ölkə parlamentində mətbuat işçiləri üçün ayrılmış lojaya buraxılış vəsiqəsinin verilməməsi ilə bağlı şikayət ərizəsinə baxmışdır. Buraxılış vəsiqəsinin verilməməsi jurnalistə Kanada parlamentinin fəaliyyətini tam şəkildə işıqlandırmağa imkan vermirdi. Komitə dövlətin müəyyən vaxtlarda ölkə parlamentində mətbuat işçilərinə ayrılmış yerlərə məhdudiyətlər qoymasını haqqını qəbul etməklə yanaşı qeyd edirdi ki, istənilən qadağa Beynəlxalq Paktın müddəalarına uyğun gəlməlidir. Daha bəziq

desək, insan hüquqları üzrə Komitə aydın şəkildə göstərirdi ki, jurnalistlərin hər-hansı bir akreditasiya formasının qəbulu və istifadə edilməsi «qarşıda duran məqsədin mahiyyətinə və məqsədinə tam uyğun olmalı, ona müvafiq həyata keçirilməli və özbaşına xarakter daşmamalıdır». Qərar da mətbuat işçilərinin həqiqi demokratiyanın qorunmasında və inkişafında rolu xüsusi vurğulanırdı və belə şəraitin yaradılması üçün «jurnalist peşəsinə hər-hansı bir məhdudiyyətin qoyulmamasının» vacibliyini qeyd edilirdi.

Heç kəs mübahisə etməz ki, ifadə azadlığı hüququ özündə jurnalist peşəsinə sərbəst yiyələnmək imkanı nəzərdə tutur. Yəni jurnalist olmaq üçün heç bir dövlət orqanından və yaxud təşkilatından icazə almağa ehtiyac yoxdur. Bundan əlavə, jurnalist fəaliyyəti ilə məşqul olmaq özü-özlüyündə nəzərdə tutur ki, KİV əməkdaşları hər-hansı bir akreditasiya almaqdan asılı olmalı deyillər. Yalnız o vaxt istisnalardan söhbət qədə bilər ki, məsələ informasiya girişi məhdud olan hadisəyə aid olsun.

Media işçilərinin fəaliyyəti prosesində kifayət qədər tez-tez rast gəlinən çatışmazlıq qeyd alınmayan hüquq pozuntular ilə bağlı olur. Təcrübə göstərir ki, jurnalistlər bəzi hallarda hüquq pozuntularına əhəmiyyət vermədən üstündən keçirlər. Bunun əsas səbəbi ondan irəli gəlir ki, KİV əməkdaşları psixoloji cəhətdən məsələlərə daha tolerant yanaşırlar, pozuntulara daha dözümlü olurlar. Sozsüz ki, jurnalistlər tərəfindən fəal etirazla qarşılaşmayan hüquq pozuntuları həm ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmir, həm də əksər hallarda cəzaya səbəb olmur.

Müşahidələr və hadisələrin təhlili onu göstərir ki, əksər konfliktlərdə KİV əməkdaşları daha çox passiv-müdafiə mövqeyi tuturlar. Bir çox hallarda zərərçəkənlər müdafiə üçün müvafiq orqanlara heç müraciət də etmirlər. Bəzən isə onlar necə hərəkət etməyin yollarını da bilmirlər və pozuntu faktını hüquqi cəhətdən savadlı, düzgün sənədləşdirməyi bacarmırlar. Onların şikayət ərizələrinə laqeyd münasibəti məmurların biganəliyini görəndə jurnalistlər «əliuzun» şəxslərlə çəkişmək istəməzlər, nadir hallarda isə öz emosiyalarını mətbuat səhifəsinə tökməklə kifayətlənirlər.

Beləliklə çəkişmənin gedişatına inamsız yanaşmaqla onlar pozuntunu taleyin ümidinə buraxırlar. «Axıradək özünü müdafiəyə» hazır olmamasına o da dəlalət edir ki, KİV əməkdaşlarından olan konflikt iştirakçılarının yalnız kiçik bir qismi şəxsi fəallıq göstərərək hüquqlarının pozulması haqqında birbaşa informasiya mənbəyinə çevrilirlər. Kütləvi informasiya vasitələrinin və jurnalistlərin hüquqlarının pozulması əksər hallarda heç məhkəməyə gedib çatmır.

Mətbuatın hüququnun pozulması prosesinin əksər iştirakçıları «anonim», «naməlum» şəxslər olur. Başqa sözlə, jurnalistlərə hədəqorxu gələnlər, onlara hücum edənlər, texniki vasitələrini əllərindən alıb sındıranlar, onların həyatına və fəaliyyətinə təhlükə yaradanlar, redaksiya əmlakını sıradan çıxarıb dağıdanlar, media işçilərinə qarşı başqa cinayət tərkibli zorakılıq edənlər çox vaxt naməlum qalırlar. Media hüququnu tapdalayan şəxslər arasında daha çox mühafizəçilər, özəl mühafizə təşkilatlarının işçiləri, hətta bəzən «adsız», hər halda «özlərini təqdim etməyən» insanlar olur.

Davamlı təhlil onu göstərir ki, jurnalistlərin və bütövlükdə redaksiyaların nəinki keçmiş hətta hazırda fəaliyyət göstərən hakimiyyət və idarəetmə orqanları ilə münasibətləri mürəkkəb olmaqda davam edir. Faktiki olaraq hər dördüncü konflikt hakimiyyət strukturlarının nümayəndələri tərəfindən törədilir. Bu mənada hüquq-mühafizə, məhkəmə orqanları və başqa güc strukturları bir-birindən uzağa getməyiblər. Hakimiyyətin bu strukturları ilə KİV arasında olan konfliktlərin çoxluğu onların münasibətlərində qarşılıqlı etimadın və hörmətin olmadığını əyani göstəricisidir. Bir çox

hallarda onların münasibətləri davakar xarakter daşıyır. Belə hallar özünü KİV-in hüquqlarının pozulmasında, jurnalistlərə böhtan atılmasında və başqa əsassız iddialarda özünü göstərir.

Çoxdan təsbit olunub ki, qanunlara rəyət edilməməsi, məsuliyyətsiz faktları ictimai şüura hopdurulması həyatın bütün sahələrində olduğu kimi hakimiyyətin bütün mərtəbələrində özbaşnalığa rəvac verir. Kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyətilə bağlı olan sahələrdə də həmin mənzərəni müşahidə etmək olar.

Özlərini rehabilitasiya etmək cəhdlərində maraqlı tərəf kimi ayrı-ayrı şəxslər jurnalistlərdən daha fəal olurlar. Öz mövqelərini qorumaq üçün onlar ciddi-cəhdlə məhkəməyə müraciət edir və yaxud prokurorluq orqanlarından cinayət işinin qaldırılmasını tələb edirlər. Maddi kompensasiyanın tələbi isə adi hala çevrilib. Çox vaxt öz əlaqələrindən istifadə edərək belələri məhkəmə prosesini udur. Həmin konfliktlər cəmiyyətin diqqətini daha tez çəkir və mətbuatda daha geniş yayılır. Bunun əksinə olaraq, KİV əməkdaşlarının peşə hüquqlarının pozulması əksər hallarda redaksiyanın daxili işinə çevrilir.

Diqqəti çəkən başqa bir məqam ondan ibarətdir ki, pozuntunun baş verməsində jurnalistin və yaxud vəzifəli şəxsin günahkar olmasından asılı olaraq müvafiq orqanlar və marağı olan şəxslər tamamilə fərqli reaksiya və qətiyyətlik nümayiş etdirirlər. KİV-in səhvi ucbatından baş vermiş pozuntu qısa zamanda müvafiq orqanların diqqətini cəlb edir və öz həllini tapır. Əksinə, jurnalistlərin və KİV-lərin hüquqlarının pozulması həmin marağ və istəklə araşdırılmır və bəzən nəticəsiz qalır. Başqa sözlə, jurnalistlərə və redaksiyalara «göz açmağa imkan vermirlər» və onların hüquqlarının qorunması məsələsinə maraqsız bir iş kimi baxırlar. Belə hallar onu göstərir ki, informasiya konfliktlərində tərəflər heç də bərabər tutulmur. Yaranmış şəraiti həm də ona görə dəyişmək lazımdır ki, pozuntulara rəvac verən tərəflər müqaisəolunmaz dərəcədə bir-birilərdən fərqlidir. Öz növbəsində pozuntuların mahiyyəti də həm hüquqi məzmununa həm də ictimai təhlükə kəsb etməsinə və ağırlığına görə prinsipial şəkildə fərqlənir. Statistika göstərir ki, informasiya konfliktlərinin sayı azalmır, əksinə artır. Jurnalistlər, redaktorlar və kütləvi informasiya vasitələrinin sahibləri həm iddiaçı kimi çıxış edirlər həm də cavabdeh kimi. Sözsüz ki, daha çox cavabdeh qismində.

Göründüyü kimi, mediaya qarşı güclü və geniş əlaqələri olan şəxslər çıxış edir. Onlarla çəkişmək asan iş deyil, onlara qalib gəlmək daha çətinidir. Üstəlik belələrinin xidmətində peşəkar, maddi cəhətdən yüksək dərəcədə təmin olunan vəkillər durur. Hüquqi cəhətdən hazırlıqsız və imkansız KİV işçiləri bunlarla çox çətinliklə rəqabət apara bilirlər. Bu məsələlərdə jurnalistlər özlərinə hüquqi dayaq kimi «Beynəlxalq təkzibmə hüququ haqqında konvensiyadan» istifadə edə bilirlər. Söz azadlığına dair beynəlxalq-hüquqi normaları daha da genişləndirən bu sənəd Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Məclisinin 16 dekabr 1952-ci il tarixli iclasında 630 (VII) sayılı qətnamə ilə qəbul olunub. Sənəd xəbər yayımı zamanı baş vermiş yanlışlıqların və səhvlərin araşdırılmasında onların başvermə səbəblərinin müxtəlifliyini ortaya qoyur.[5]

Hazırki konvensiyanın əsasını xalqların tam, dolğun və obyektiv məlumat almaq hüququ təşkil edir. Faktiki olaraq bu sənəd «beynəlxalq miqyasda təksibmə hüququnun» olmasını təmin edir. Xüsusi formada qeyd olunur ki, konvensiyanı imzalamış hər-hansı bir ölkənin informasiya agentliyi beynəlxalq aləmə əvvəlcə yaydığı yanlış məlumatlar haqqında təksib verməyə borcludur. Belə təksiblər xüsusi kommünike şəkildə ola bilər. Konvensiyada açıq qeyd olunur ki, təksibmə hüququ yalnız

informasiya materiallarına aid istifadə edilə bilər və heç vaxt özündə hər-hansı bir şərhə yer verə bilməz. Əgər hər-hansı bir tərəf ona təqdim olunan kommünikeni açıqlamaqdan boyun qaçırsa onda bu sənəd BMT Baş Katibinin sərəncamına verilir və o, on gün ərzində bu təksibetməni aydın və dolğun şəkildə səsləndirməlidir. Bütövlükdə sənəddə vurğulanır ki, dünya ölkələri beynəlxalq informasiya mübadiləsini təmin etmək üçün hərtərəfli əməkdaşlığı daha da gücləndirməli və bu sahədə mövcud olan bilik və təcrübədən maksimum yararlanmalıdırlar.

ƏDƏBİYYAT

1. <http://www.medialaw.ru/article10/6/3/1.htm>
2. Məmmədli Z., Hacı R., Əliyev İ. Media hüququ. Bakı, "Hüquq ədəbiyyatı", 2006, 432 s.
3. <http://www2.ohchr.org/russian/index.htm>
4. <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet26ru.pdf>
5. http://www.medialaw.ru/laws/other_laws/international/circ.htm

САБИР МАМЕДОВ

доцент кафедры международной журналистики

Бакинского государственного университета

sabir.rm@rambler.ru

МЕЖДУНАРОДНАЯ СИСТЕМА ЗАЩИТЫ ПРАВ СОТРУДНИКОВ СМИ

Основным компонентом прав человека является право на свободу мысли и слова. В осуществлении этого права первостепенную роль играют средства массовой информации. Являясь четвертой властью, они выражают мнения разных слоев общества, выступают носителями новых идей, контролируют деятельность властей, разоблачают все негативные моменты в жизни страны. В результате этого журналисты и СМИ являются объектом разных нападков со стороны коррумпированных сил. В статье рассматриваются международные органы защиты прав журналистов.

SABIR MAMMADOV*the senior lecturer of chair of the international
journalism of the Baku State University**sabir.rm@rambler.ru*

THE INTERNATIONAL SYSTEM OF PROTECTION OF THE RIGHTS OF EMPLOYEES MASS-MEDIA

The basic component of human rights is the right to thought and word freedom. In realisation of this right the paramount role is played by mass media. Being the fourth power they express opinions of different social classes, act as carriers of new ideas, supervise activity of the authorities, expose all negative moments in a country life. As a result of it journalists and mass-media are object of different attacks of from outside corrupted forces. In article the international bodies of protection of the rights of journalists are considered.

Rəyçilər: f.e.d., N. Əhmədli, t.e.d. M. Fətəliyev

BDU Beynəlxalq jurnalistika kafedrasının 25 noyabr 2010-cu il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol № 11)